

Martti Lahti:

Keskustan ja marginaalin stereotypiat

Homojen ja elokuvan tai television suhteen pohdinta on muiden vähemmistöjen representaatioiden analyysin tavoin usein keskittynyt negatiivisten ja positiivisten kuvien sekä tähän liittyen stereotyyppien tarkasteluun. Tällaiseen lähestymistapaan, joka on joissakin strategisissa, historiallisissa tilanteissa välttämätöntä ja tärkeää, liittyy kuitenkin omat ongelmansa. Ongelmat johtuvat paljolti käsitteestä stereotypia, sen huonosta erottelukyvystä sekä sen kyvyttömyydestä huomoida representaatioiden ja diskurssien kompleksisuutta ja usein ristiriitaista luonnetta.

Stereotypialla tarkoitetaan lähinnä valikoivaa näkökulmaa asioihin, ryhmän tai henkilön kokemuksen yksinkertaistamista tai suodattamista valmiin ja jäykän kategorisoivan systeemin läpi. Tämä on tarkoittanut mm. homojen esittämistä - silloin kuin heitä yleensä on näkynyt elokuvissa tai televisiossa - groteskeina, vääristyneinä, sairaina ja yhteiskunnan ulkopuolisina. Yksi hieman hienostuneempi esimerkki strategiasta löytyy Hanna Kangasniemen tässä numerossa analysoimasta Tuija-Maija Niskan elokuvasta *Jäähyväiset*. Siinä homoseksuaalisuutta ei suoraan nimitä sairaudeksi, mutta narraatio kuitenkin selittää lesbouden hyvin konventionaalisesti freudilaisten skenaarioiden avulla.

Homojen stereotyyppisen esittämisen keskeiseksi ongelmaksi on esitetty, ettei se heijasta homojen kokemuksen moninaisuutta vaan parhaimmillaankin poimii siitä vain tiettyjä puolia. Mikäli vallitseva representaatio ei tarjoa täysin vääristynyttä ja vastenmielistä kuvaa homoista, se useimmiten ainakin korostaa tiettyjä seksuaalisuuteen tai sukupuoleen liittyviä piirteitä kokemuksen muiden puolien kustannuksella - esimerkiksi esittämällä homomiehet äärettömän feminiinisinä tai sitten nahka- ja niittiasuissaan pelottavan maskuliinisina, tai lesbot hyvin miehisinä. Parhaimmillaankin jos homoja näkyy populaarikulttuurin tuotteissa heidät on joko marginalisoitu tari-

nan keskuksesta tai sitten heidät esitetään ”ongelmakeskeisinä”, joko uhkaavina tai nöyrytyneinä uhreiksi.

Todellisuuden ja representaation samankaltaisuutta hakevan lähestymistavan vaikeutena on kuitenkin ensinnäkin, etteivät realismin konventiot päde kaikissa lajityypeissä, esimerkiksi komediassa tai melodraamassa. Toisaalta jos haetaan vastaavuutta ”todellisuuden” kanssa, niin tällöin olisi esitettävä myös ’negatiivisia’ puolia, onnettomuutta, itseinhoa ja väkivaltaa, puolia jotka myös kuuluvat ihmisen monimuotoiseen kokemukseen.

Näitäkin ongelmallisempi on tämän ”heijastus-teorian” sisältämä oletus, että representaatiot olisivat todellisuuden neutraaleja tai transparentteja peilejä. Lähestymistapa ei ota huomioon sitä, miten paljon kerrontatavat ovat historiallisten ja lajityypillisten konventioiden määräämiä ja miten paljon elokuvat itse asiassa *konstruoivat* - eivät heijasta - maailmaa ja käsityksiämme siitä. Tämä koskee niin fiktiivisiä kuin dokumentaarisia ohjelmia, kuten käy ilmi esimerkiksi Simon Watneyn haastattelusta. Hän osoittaa, miten yhteiskunnan vallitsevat ideologiat käyttävät AIDSia hyväkseen palauttaakseen voimaan käsityksen homoseksuaalisuudesta patologisena, marginaalisena perhettä ja kansakuntaa uhkaavana ”viruksena”. Historialliset ilmiöt, kuten homojen vastainen clause 28 tai erityisesti eri yhteiskunnallisissa instituutioissa luodut AIDS-retoriikat, kulkeutuvat osaksi medioiden fiktiivisiä ja dokumentaarisia tuotteita, ja taas sitä kautta vaikuttavat osaltaan muihin yhteiskunnallisiin diskursseihin.

Paremmiin television ja elokuvan luonteen sosiaalisena käsitkoneena ottaa huomioon lähestymistapa, joka korostaa stereotypiaongelman ratkaisuna sitä, että elokuvaja erityisesti televisioinstituutiot ovat moraalisesti velvollisia esittämään vähemmistöistä positiivisia kuvia. Tarkoituksena on näin korjata enemmistön vääristyneitä

käsityksiä ja toisaalta tukea vähemmistöjen kokemusta ja itseymmärrystä.

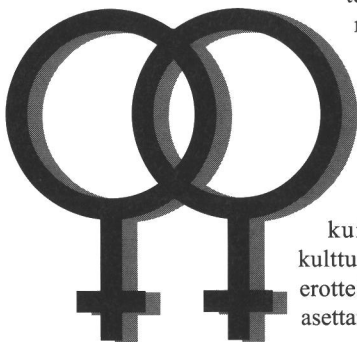
Vaikka tämä lähestymistapa on joissakin tapauksissa strategisesti mielekäs, sekin sisältää omat ongelmansa, jotka liittyvät lähinnä sen katsojakäsitykseen. Lähestymistapa sisältää oletuksen, että televisio ja elokuva vaikuttavat meihin, erityisesti lapsiin, hyvin voimakkaasti. Takaa löytyy katsojakäsitys, jonka mukaan tuleme kuvien ja äänien eteen tyhjänä ja muotoutumattomana joutuaksemme sitten paheellisten audiovisuaalisten virusten uhriksi. Medioiden valtaa katsojiin korostava argumentointi ei ota huomioon, että käsityksemme maailmasta ja sen suhteista syntyvät muissakin kuin audiovisuaalisissa diskursseissa jo ennen kuin avaamme television tai ostamme elokuvaalipun. Tähän ajattelutapaan ei sovi myöskään käsitys aktiivisesti ohjelmaa valikoivasta ja aktiivisesti merkityksenantoon osallistuvasta katsojasta.

Päinvastoin kuin tyhjän katsojan teorian antaisivat olettaa näyttää siltä, että katsoja voi kääntää hänelle tarjottujen representaatioiden merkitykset aivan vastakkaisiksi. Esimerkiksi homokatsojat voivat käyttää valtaelokuvaa hyväkseen antamalla sille aivan uusia omasta historiasaan ja kokemuksestaan lähteviä merkityksiä. Tähän yrittän itsekin viitata artikkelissani *Poikien pesulasta*. Laajemmin aihetta on käsitelty tässä numerossa haastateltu Richard Dyer mm. kirjassaan *Heavenly Bodies*. Hänen mukaansa homomiehet löysivät Judy Garlandin Hollywood-elokuvista - siis ns. vallitsevan diskurssin mukaisista kulttuurituotteista - oman marginalisoidun kokemuksensa.

Positiivisiin tai negatiivisiin kuviin keskittyvä tarkastelu ei siis voi ottaa huomioon stereotyyppioihin liittyvää ambivalenssia, katsojien mahdollisuutta antaa niille kontekstiin ja omaan taustaansa liittyviä merkityksiä. Tällaiseen uudelleenmerkityksellistämiseen liittyvä, homoutta koskettava, keskeinen esimerkki on kategoriin homoseksuaali liittyvien konnotaatioiden kyseenalaistaminen. Artikkelissaan "Seen to Be Believed: Some Problems in the Representation of Gay People as Typical" (*Studies in Visual Communication*, vol 9: no 2 (Spring 1983)) Richard Dyer kirjoittaa siitä, miten seksuaalisuudelle on annettu ensisijainen asema selitettäessä ihmisen identiteettiä: ts. seksuaalisen käyttäytymisen on oletettu kuuluvan ihmisiin, jotka suorittavat näitä tekoja; sanat kuten

"homoseksuaalinen" määrittävät siis ihmisiä, ei tekoja. Homoseksuaalin kategoria on luotu niin lääketieteellisissä, lakitieteellisissä, sosiaalisissa

kuin (populaari)-kulttuurin diskursseissa erottelemaan ihmisiä ja asettamaan heidät hierar-

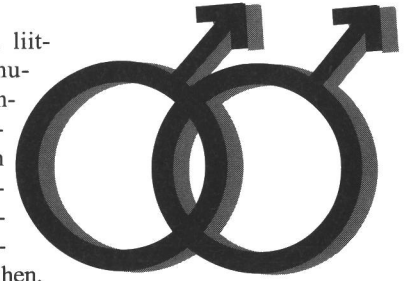
kiaan.

Tyypittelyyn liittyvät Dyerin mukaan monia ongelmia, ei vähiten empiirisen todistusaineiston puute. Toisaalta se kiinnittää huomiota siihen,

miten keskeinen asema seksuaalisuudella on kulttuurisammamme. Asiaa sivuaa myös Simon Watneyn haastattelussa tekemä huomio, että Englantilaiseen kielenkäyttöön on ilmaantunut käsite "heteroseksuaalinen yhteisö", jonka tarkoitus on vain puolustaa thatcherilaista käsitystä perheestä ja kansakunnasta, koska niiden koetaan olevan AIDSin ja homoseksuaalisuuden uhkaamia.

Homoseksuaalisuus ja lesbous ovat olleet lähes aina negatiivisia seksuaalisia kategorioita, joihin liitettyjä konnotaatioita kyseisen kategorian määrittämät ihmiset, homot ja lesbot, ovat pitkään kyseenalaistaneet. Yksi keskeisimpiä homoseksuaalisuuden uudelleenmäärittämissä strategioita on ollut itse asiassa homojen alakulttuuri. He ovat ottaneet kategorian homoseksuaalisuus elämäntapansa perustaksi pikemminkin kuin pitäneet sitä ongelmana, joka on voitettava tai parannettava. Tähän on angloamerikkalaisessa kulttuurissa liittynyt arkaaisen käsitteen 'homosexual' (homoseksuaali) korvaaminen käsitteellä 'gay', joka kääntyy suomen kieleen sen konnotaatiot ja moninaisuuden huonosti tavoittavalla sanalla 'homo'. 1960-luvun lopulla syntynyt 'gay'-liike korosti itsensä hyväksymistä homomiehenä tai -naisena sekä identifiointista muihin homoihin ja heidän kulttuuriinsa käsitteen gay avulla. Näin homot tekivät tavallaan (korvatessaan kategorian 'homoseksuaali' kategorialla 'gay') saman, jonka eri katsojat voivat yleensäkin tehdä representaatioille - uudelleenmerkityksellistävät sen osaksi omaa kulttuuriaan.

Homojen stereotyyppioihin ja laajemminkin homouden representaatioihin liittyy kulttuurille tyypillinen paradoksi. Koska populaarikulttuurin ja muun vallitsevan (heteroseksuaalisen) kulttuurin tuotteet liittyvät harvoin homouden kokemukseen, jokainen yksittäinen elokuva tai televisio-ohjelma joutuu edustamaan koko homokulttuuria. Näin yksittäinen kulttuurituote - huolimatta sen sisällöstä - voi paradoksaalisesti vahvistaa marginalisoivaa vaikutelmaa, että "kaikki homot ovat samanlaisia". Tähän ovat puuttuneet monet homotutkijat, jotka ovat korostaneet, että päinvastoin kuin vallitseva kulttuuri antaa ymmärtää, homojen elämän keskeinen määrittäjä ei ole aina seksuaalisuus. Sen sijaan seksuaaliseen suuntautumiseen yhdistyvät muut tekijät, kuten sukupuoli, luokka, rotu, etnisuus, joiden keskeisyys vaihtelee tilanteesta ja 'diskursiivisesta positiosta' toiseen. Erityisesti tähän ovat kiinnittäneet huomionsa sellaiset mustat tutkijat kuin Kobena Mercer, jotka ovat korostaneet, miten eritavoin seksuaalisuuden,

Momentti 28 (Clause 28, Section 28)

Iso-Britanniassa vuonna 1988 voimaan astuneen lain kohta, joka kieltää kuntia tukemasta taloudellisesti tai mitenkään muuten toimintaa, joka edistää (promote) homoseksuaalisuutta. Siten paikallisviranomaisiin ei saa tarkoituksellisesti edistää homoseksuaalisuutta tai julkaista homoseksuaalisuuteen kehoittavaa materiaalia. Samoin julkisin varoin ylläpidetyssä oppilaitoksessa ei saa esittää homoseksuaalisuutta hyväksyttävänä parisuhteena.

Tämä ilman pienintäkään varausta. Sitaatti: “[momentti] ei tule tulkita siten, että siitä koituisi haittaa kulkutautien ennaltaehkäisylle tai hoidolle.”

Käytännössä momentti kohdistuu kuntien sosiaalitoimeen, vapaa-ajantoiimeen, koulu- ja kasvatustoimeen sekä kulttuurielämään.

sukupuolen ja rodun kategoriat voivat leikata.

Tästä valtakulttuurin kyvystä käyttää hyväkseen erilaisia itsensä kanssa jopa ristiriitaisia diskursseja on osoitus myös se, miten tällaiset marginalisoituja ryhmiä käsittelevät ‘erikoisnumerot’ voivat itse asiassa osittain jopa tukea kritisoimiaan strategioita tai diskursseja. Kuten Isaac Julien ja Kobena Mercer toteavat *Screenin* erikoisnumeron “The Last Issue on Race” (vol 29: no 4 (Autumn 1988)) esipuheessaan “Introduction - De Margin and De Center” erikoisnumerot saattavat vahvistaa sekä toimituspolitiikallaan että puhuttelun muodollaan vaikutelmaa itse kohteen toiseudesta ja marginaalisuudesta. Tämän vuoksi meidän olisi samalla, kun yritämme tiedostaa erot, muistettava, että homoudessa ja elokuvakulttuurissa ei tiettyssä mielessä ole mitään muuta “erikoista” kuin, että se asettaa teorioille ja metodeille uusia vaatimuksia.

Tällaisen “erikoisnumeron” ensisijainen tehtävä olisi-kin tässä Kobena Mercerin ja Isaac Julienin postuloimassa hyvin mielekkäässä mallissa yrittää tutkia ja nostaa esiin niitä binaarisia strategioita, jotka tuottavat marginaalisuutta myöntämällä “keskustalle” vallan. Samalla voisivat paljastua ne vallan ja tiedon suhteet, jotka määrit-

tävät mitkä asiat ovat kulloinkin intellektuaalisesti ensisijaisia. Keskeistä on siis koko ajan muistaa, että marginaalisiksi kutsumamme ryhmät - kuten homot - eivät ole sattumalta tai luonnostaan marginaalisia. Sen sijaan hyvin monimuotoiset poliittiset, kulttuuriset ja historialliset käytännöt, jotka määrittävät ja hallitsevat diskursiivista ja sosiaalista kenttää, ovat sijoittaneet nämä ryhmät valtakulttuurin reuna-alueille. Tämän huomioimalla toivon kiinnostäväni ainakin jonkin verran huomiota käsitteiden keskusta ja marginaali ongelmallisuuteen sekä toisaalta tiedon poliittisuuteen.

Lähikuva kiittää **Eero Urmasta** uuden logonsa suunnittelusta ja toteutuksesta. Kiitokset myös *Big Dealille*, joka lainasi meille laitteet tämän numeron taiton toteuttamiseksi.